

INTERNATIONELL UTBLICK Minne, identitet, mångfald. Litteraturens funktioner är lika ovedersägliga som de är universella. Men vilken ställning har egentligen litteraturen i det offentliga livet runtom i världen? Och vilka är utmaningarna som den står inför idag? Tidskriften Författaren tar kartboken till hjälp och påminns om att litteratursyn också kan innebära olika sätt att se – med litteraturen som hjälp.

Litteraturens mångfaldiga behov

På resa mellan litteraturer

TEXT: HENRIK C. ENBOHM

– Det är en sak att tala om de radikala förändringar som skett i det litterära landskapet under den tioårsperiod som förflutit sedan Suhartoregimens fall 1998 och något helt annat att återkalla det 1960-tal då socialrealism och ett mer tillåtande förhållningssätt först lade grunden för en inhemska litteraturdebatt, berättar den indonesiska författarinnan Laksmi Pamuntjak som svar på min fråga om hur litteratursynen i landet förändrats på senare år, och i så fall hur.

Gemensamma vänner i Sydostasien har förmedlat kontakten, och även om hon först låter stressad på grund av att en deadline för hennes kommande bok rycker allt närmare vill hon ändå ta sig tid att berätta.

– Den tiden känns trots allt väldigt avlägsen, fortsätter hon och förklarar hur 1960-talets socialism och nationalism samtidigt fordrade att litteraturen skulle gå den 'stora revolutionens' ärende, trots att det indonesiska språket ännu inte nått upp till nationalspråksstandard.

– Men även den tid under Suharto, då kanslijargong och påbjuden konformism fortsatte att beröva indonesiskan färg, lukt, form och begär, känns långt borta idag. För mig som växte upp under 1970-talet var indonesiska länge ett blodfattigt och mekaniskt språk som också saknade ord för att tala om det levande livet.

NÅGRA SÅDANA ORD tycks däremot inte längre saknas. En av de unga författare som starkast har bidragit till de förändringar i den litterära topografin som Laksmi

Pamuntjak talat om är Ayu Utami, vars banbrytande roman *Saman* (1998) utmanade då rådande litterära normer såväl tematiskt som formellt och på så vis möjliggjorde för en helt ny generation författare (och läsare) att träda fram.

Betyder det att litteraturens ställning också har förändrats? Frågan vänder jag direkt till Utami själv.

Både och, blir svaret:

– Det förs ständiga debatter inom de litterära kretsarna, och de stora dagstidningarna publicerar varje söndag kortnoveller, poesi och essäistik i särskilda litteraturbilagor, upplyser hon i ett mejl samtidigt som hon beklagar att man från statligt håll fortfarande har en ganska njuugg inställning till litteratur.

– Det saknas officiella handlingsplaner för att värna och utveckla litteraturen, vilket betyder att vi för alla insatser som görs på litteraturens område – från uppläsningar, författarträffar till litterära utmärkelser och sammankomster – har enskilda aktörer att tacka. Men då talar vi förstås framförallt om de mest tätbefolkade delarna av landet som Java och Bali, understryker hon.

Den några år yngre Laksmi Pamuntjak, som också är delägare i en av Jakartas bättre bokhandlar, ger däremot en mer positiv bild av det litterära läget och betonar även den roll i synnerhet kvinnor haft för den smärre boom som uppstått i och med att man nu börjat efterfråga berättelser, skrivna om och av personer som kunde vara de själva.

– I kombination med detta, och tack vare att det nu

Foto: NYC Photo

»Alla insatser som görs på litteraturens område har vi enskilda aktörer att tacka för«

– Ayu Utami

»Det vore alldeles för enkelt att påstå att det förmodade ointresset för politik beror på att den gemensamma kampen dog med Suhartos fall«

– Laksmi Pamunjak

är relativt lätt att trycka och ge ut sina egna böcker, har bokutgivningen i Indonesien heller aldrig varit så livlig som den är nu, påpekar hon vidare. Något som också resulterat i en kraftig uppgång bland bokhandlarna de senaste tio åren.

– Kanske kunde det därför vara frestande att påstå att den litterära kvaliteten följer mottot »hellre än bra«, men faktum är att dessa spirande författare – och förläggare – vinner allt större terräng hos de ständigt växande läsarskara runt om i landet.

När samtalet därefter växlar spår och – delvis med det ännu förestående parlamentsvalet i åtanke – styrs in på hur den politiska medvetenheten kommer till uttryck i dagens indonesiska litteratur blir hennes ton något allvarligare.

– Det vore alldeles för enkelt att påstå att det förmodade ointresset för politik beror på att den gemensamma kampen dog med Suhartos fall och att den demokratiska erfarenheten så sett har medfört ett bestämt mått av förnöjsamhet och slutenhet hos folk. Nej, det är istället den stegrande religiösa intoleransen som utgör det största hotet mot vår frihet, menar hon.

– Medan de islamistiska fundamentalisterna spelar på känslor som autenticitet, stolthet och kulturell identitet saknar den sekulära linjen såväl språk som visioner. Detta förklarar varför också utgivningen av religiös skönlitteratur har ökat så dramatiskt på senare år.

Så kan litteraturen bidra till att hålla tillbaka denna annalkande fundamentalism? Hur då?

– Som jag ser det är den kulturella pluralism som vanns tillsammans med friheten fortfarande det bästa medel vi har för att bemöta och motarbeta alla former av fundamentalism, säger hon och räknar upp ett antal författarskap som samtliga också kännetecknas av att gränser överskrids, dikotomier upplöses, verkligheter byter plats och genrer vänds ut och in. En litteratur där mångfald och litterär formmedvetenhet kan vara detsamma som en politisk och ideologisk motståndshandling.

– POLITISKA FRÅGESTÄLLNINGAR har alltid haft en framskjuten roll i den kenyanska litteraturen. Och det lär inte förändras än på ett tag, åtminstone inte med tanke på den politiska kris vi upplevde 2008.

På andra sidan havet ligger det land som vid tiden för Suhartos död befann sig på randen av ett inbördeskrig, och den kris som Billy Kahora, redaktör för litteraturtidningen *Kwani?*, omnämner avser just de krigsliknande oroligheter som följde efter 2007 års kenyanska regeringsval. I februari, ett år efter att de våldsammaste sammandrabbningarna mellan anhängare av kikuyu och lua bedarrat, gav så *Kwani?* ut ett helt nummer ägnat åt konflikten och vad den har att berätta om den kenyanska identiteten. »Det ligger i vår instinkt som författare och läsare att leta upp berättelser som hjälper oss att förstå«, skriver Kahora i sin ledare till numret.

Det litterära verktyget till denna förståelse står att finna i just den form av pluralism och gränsöverskridande som Laksmi Pamunjak talat om. Redaktionen för *Kwani?* valde att utmana gränsen mellan fakta och fiktion genom att hösten 2007 anordna en workshop för fackförfattare och journalister i syfte att visserligen sakligt, men med litterära såväl som fiktiva inslag, dokumentera det stundande valet. I takt med att oroligheterna kort därefter tilltog skingrades workshopens deltagare till synes utan kontroll, men när de väl återvände till redaktionen i Nairobi var det inte längre valet som dominerade deras berättelser. Plötsligt hade den relativt trygga kenyanska litteraturen slagit följe med sina västliga grannars mörka skildringar av etnisk konflikt och maskingevärsbärande unga män. Lika plötsligt hade man satt fingret på något än mer väsentligt.

Den grundläggande frågan för *Kwani?* är »vilka är vi?«. På vilket sätt är litteraturen viktig när man tar sig an frågan om kenyansk identitet?

– Det är av absolut största vikt att litteraturen, jämte den politiska demagogen, tar upp kampen med andra sorters metaberättelser för att kunna påvisa en annan sida av vår sociokulturella hemvist, svarar Billy Kahora och betonar:

– *Därför* är litteraturen viktig. Den argumenterar för alternativa synsätt i en samhällsfär som annars genomsyras av politiker och kommersiella medier ...

MED SINA CIRKA 40 folkslag är Kenya blott en bråkdel av det väldiga öriket i öst med sina 17 000 öar och 300 olika etniska folkgrupper. Ändå kom förra årets häftiga drabbningar att nästan uteslutande kretsa kring etnicitet.

Är det nödvändigt att anlägga ett pluralistiskt, inkluderande synsätt för att komma till rätta med ämnen som klasstillhörighet, etnicitet, språk, politik och postkolonialism i samtida kenyansk litteratur?

– Jag tror att ett pluralistiskt synsätt är nödvändigt för all *afrikansk* litteratur, ja för litteratur över huvud taget. Det är väl hela poängen med god litteratur, inte sant?

– ... att synliggöra ett flertal olika dimensioner och infallsvinklar, att demokratisera det litterära utrymmet.

Allmänhetens syn på litteratur inom landet är å andra sidan inte vad den en gång har varit, menar Kahora.

– Från att litteraturen under självständighetens första tio-femton år haft en både samhällskritisk och samhällsupbyggande roll förpassades den – kanske delvis just därför – mot slutet av 1970-talet till en relativt undanskynd plats. Och utan att vilja raljera, men lite grann som pseudolyxiga konsumtionsartiklar som, låt oss säga, hudlotion eller Royco, en kryddmix som får ens *sukuma wiki* att smaka bättre.

– Därmed sagt att det är många som vet vad litteratur är och som känner till dess livsförbättrande kvaliteter, men utan att ha råd med den. Därför intalar man sig själva att litteratur är någonting överflödigt. I synnerhet efter att man har gått ut skolan.

Ändå debatteras det en hel del om litteratur i landet. Billy Kahora listar några av de frågor som diskuteras allra flitigast inom litterära kretsar: »Varför skrivs inga romaner i Kenya?«, »Var finns den samtida motsvarigheten till Ngugi wa Thiong'o?«, »Är Chimamanda Ngozi Adichie en afrikansk eller en internationell författare?«, »Bör man skriva på 'riktig' engelska eller *sheng*?« ...

Vad är det då som står i vägen för kenyansk litteratur – egentligen?

– Avsaknaden av en stabil litterär ekonomi, säger han, vilket samtidigt betyder att man som författare saknar tillgång till en inhemsk marknad med allt vad det för med sig, agenter, bokförlag, litteraturkritiker eller, för den delen, publik.

– Författare tvingas söka sig till Västvärlden, även om de i första hand vänder sig till lokala läsare, fortsätter han. Det resulterar i två saker: Trots obestridlig begåvning kan man som författare inte undgå att förlora en del av känslan till den egna platsen om man på samma gång försöker anpassa den och göra den gripbar för en internationell läsekrets. ... att låna betyder ofelbart att man också förlorar viss förmåga att lyssna inåt.

– Men detta har även en rent språklig inverkan, fyller han i. Behovet att söka sig utåt kräver en anpassning till en engelska som är fränkopplad den lokalspråkliga särarten ...

ALLT TYCKS ALLTSÅ bottna i frågan om den kenyanska identiteten, en fråga som ju i förlängningen också är *Kwanis?* litterära grundplåt.

Är det något särskilt ni vill att era läsare ska lära av det senaste numret?

– Jag är osäker på huruvida februari-numret alls har något pedagogiskt syfte, förtydligar han. Mer som ett sätt att spegla vilka vi är och vilka vi var vid tiden före och efter förra årets kris.

– Att tillhandahålla en solid minnesbank över vilka fel vi begick i demokratins namn. ■

Sukuma wiki, lokal maträtt, ofta gjord på överblivna rester.

Sheng, sociolekt av swahili med låneord från bl.a. engelska, gikūyū, luo och kamba.

Ngūgī wa Thiong'o (född 1938), kenyansk författare verksam på engelska och gikūyū. Ett flertal av hans verk finns översatta till svenska.

Chimamanda Ngozi Adichie (född 1977), nigeriansk författarinna verksam på engelska. Fick sitt stora roman-genombrott 2006 med *Half of a Yellow Sun* [sv. titel *En halv gul sol* (2007), övers. Joakim Sundström].

Foto: Kwani?

»Därmed sagt att det är många som vet vad litteratur är och som känner till dess livsförbättrande kvaliteter«

– Billy Kahora